

МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТ ДАРОМАДЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Кудайбергенова Гузал Кунишбаевна

Тошкент давлат иқтисодийёт университети
Молия кафедраси катта ўқитувчиси

ARTICLE INFORMATION

Volume: 1

Issue: 6

DOI:https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss6/a13

ABSTRACT

Мазкур мақолада маҳаллий бюджетнинг даромадлари самарадорлиги ошириш бўйича назарий ва илмий қарашлар баён қилинган. Шунингдек, маҳаллий бюджетларнинг даромадлари ҳудудлар кесимида охири йиллар маълумотлари асосида таҳлил қилинган. Хусусан, маҳаллий бюджетнинг солиқли даромадлари таҳлили бўйича тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, маҳаллий бюджетнинг даромадлари самарадорлигини ошириш бўйича илмий ва амалий жиҳатдан асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

KEYWORDS

Маҳаллий бюджет, солиқли даромадлари, солиқсиз даромадлари, тартибга солувчи даромадлар, бириктирилган даромадлари

Introduction (Kirish/Vvedenie)

Жаҳонда маҳаллий бюджетларнинг солиқли даромадларини барқарор тушумини таъминлаш солиқлар йиғилувчанлик даражасини янада ошириш борасида чора-тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти(ИХТТ)га аъзо давлатларда «маҳаллий бюджетларнинг солиқли даромадларининг ЯИМдаги улуши Швецияда - 15,2 фоиз, Данияда-12,0 фоиз, Японияда -7,4 фоиз, Белгияда -2,1 фоиз, Чехияда-1,7 фоиз, Австрияда -1,3 фоиз, Грецияда -1,0 фоизни ташкил этган» [1]. Маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш ва уларнинг барқарорлигини таъминлаш ва маҳаллий бюджетларнинг молиявий мустақиллигига эришишда солиқли даромадларни такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Жаҳон иқтисодиётининг ривожланишида ҳудудларни комплекс ва мутаносиб ривожлантиришни таъминлаш, ҳудудларнинг табиий-хонашёр, ишлаб чиқариш ва меҳнат салоҳиятидан оқилона фойдаланиш ҳамда аҳолининг турмуш даражаси ва фаровонлигини изчил ошириб боришга қаратилган илмий изланишларга эътибор қаратилмоқда. Маҳаллий ҳокимият органларининг бюджет даромадларини мустаҳкамлаш юзасидан олиб борилаётган тизимли чора-тадбирларни изчил давом эттириш маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигини таъминлаш, маҳаллий бюджетларнинг даромадларини тартибга солишнинг самарали механизмни яратиш борасида кенг миқёсда тадқиқотлар олиб борилмоқда. Ушбу изланишларда иқтисодиётнинг ҳозирги ривожланиш босқичида самарали ҳудудий солиқ сиёсатини шакллантириш масалалари долзарблик касб этмоқда.

Literature review (Adabiyotlar tahlili/Литературный обзор)

Маҳаллий бюджет даромадлари самарадорлигини оширишда хорижлик олимлар А.Смит, Д.Рикардо, У.Петти, Д.Вайлдасин, У.Оутс, Р.Масгрейв, Ф.Хайк илмий асарларида учрайди.

Маҳаллий бюджетлар даромадларини тартибга солишнинг концептуал асослари МДХ мамлакатлари олимлари А.Бабиц, Л.Гончаренко, В.Пансков, В.Пушкарёва, И. Майбуrow, Н.Миляков, В.Родионова, М.Романовский, Т.Ткачева, Д.Черник, Т.Юткиналарнинг илмий тадқиқотларида тадқиқ этилган.

Маҳаллий бюджет даромадлари самарадорлигини оширишнинг тадқиқ этишнинг айрим жиҳатлари маҳаллий иқтисодчи олимлар хусусан, А.Исламқуловнинг фикрича «маҳаллий бюджет даромадлари бир томондан ишлаб чиқариш жараёнининг иштирокчилари ўртасида ялпи ички маҳсулот қийматини тақсимлаш натижаси ҳисобланса, иккинчи томондан маҳаллий аҳамиятта эга пул жамғармасини шакллантиришга хизмат қилувчи қийматдир» [2].

А.Хайридиновнинг фикрича «маълум бир нисбатдаги бириктирилган ва тартибга солувчи даромадлардан иборат бўлган, алоҳида олинган маҳаллий маъмурий ҳудуд доирасидаги бюджет тадбирларини ўз вақтида ва белгиланган суммаларда узлуксиз молиялаштириш имкониятини таъминлашга маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлиги дейилади»[3]. Муаллиф маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлигига таъсир кўрсатадиган омилларни бевоқиф ва билвосита гуруҳларга ажратган ҳолда таҳлил этган.

Ш.Мусалимовнинг фикрича, «маҳаллий бюджетларнинг даромад салоҳияти кенг маънода ҳудуд маҳаллий бюджетларининг мавжуд бўлган максимал ресурслар йиғиндиси ҳисобланади» [4].

Хорижий олимлардан Т.Ткачеванинг фикрича, «ҳудудлар даражасидаги бюджетни комплекс такомиллаштириш асосида ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун жалб қилинган молиявий ресурсларнинг ҳудудий бюджет харитасини шакллантириш, бюджет маблағларини ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга сарфлаш самарадорлигини баҳолашнинг янги воситаларидан фойдаланиш лозим бўлади»[5].

Г.Морунованинг фикрига кўра, «замонавий муниципал маблағларнинг асосий ажралиб турадиган хусусияти, асосан, маҳаллий бюджетлар томонидан ифодаланганлиги билан боғлиқ бўлиб, «муниципал молия» деганда маҳаллий ҳокимият органлари ихтиёридаги маблағларни шакллантириш ва сарфлаш учун пул муносабатларининг мажмуи тушунилиши керак»[6].

Д.Нехайчук, Ю.Нехайчукларнинг фикрича «маҳаллий бюджет даромадлари маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг молиявий асосининг муҳим таркибий қисми сифатида маълум маъмурий-ҳудудий бирлик таркибидаги маблағларни аҳолининг айрим гуруҳлари, иқтисодиёт тармоқлари фойдасига

кайта тақсимлаш, улар ривожланишини тартибга солишчи восита сифатида ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг барқарорлиги ва жамият мутаносиб ривожланишининг асосий белгиларчи мезонидир»[7].

Юқоридаги иқтисодчи олимларнинг асосий диққат марказида маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантириш ва барқарорлигини таъминлаш, уларнинг даромад базаларини мустаҳкамлаш ҳамда маҳаллий бюджетлар даромад манбаларини кенгайтириш ва шу асосда маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг молиявий мустақиллигини таъминлаш каби масалаларга нисбатан кенгрок ўрин берилган.

Маҳаллий бюджетлар даромадларини тартибга солиш ва уларнинг барқарорлигини таъминлаш иқтисодий ҳамда ҳуқуқий омилларга боғлиқ бўлиб, бир гуруҳ иқтисодчи олимлар ушбу омиллар сифатида маҳаллий ҳокимият органлари ваколат ва маъсулиятини ошириш нуктаи-назаридан, бир гуруҳ олимлар эса маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш орқали молиявий барқарорликка эришиш йўлларини, бошқа бир гуруҳ иқтисодчилар эса даромадлар ва харажатлар мутаносиблигига эришиш орқали таъминлаш мумкинлигини эътироф этиб ўтади.

Х.Қобуловнинг фикрича «худоудларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашда амалга оширилаётган ислохотлар талабларининг ўз вақтида бажарилиши маҳаллий ҳокимият органлари самарали фаолиятининг асосий шартидир». Муаллиф фикрича «маҳаллий бюджетларни шакллантиришда бир қатор муаммоларнинг мавжудлиги, маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини ошириш, хусусан, уларнинг даромад базасини мустаҳкамлаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишни тақозо этади»[8].

У.Ўроқовнинг фикрича «маҳаллий бюджетларнинг даромадлар базасини кенгайтириш, қўшимча даромад манбаларини шакллантириш ва захираларини аниқлашда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари манфаатдорлигини ошириш»[9] кераклигини таъкидлайди.

Айрим иқтисодчиларнинг фикрига кўра, «бюджет тизими бюджетларининг номарказлаштирилиши бюджет даромадлари ваколатлари ва бюджет харажатлари мажбуриятлари борасидаги турли даражадаги бошқарув органлари орасидаги мувозанатни таъминлашга қаратилган қатор чораларнинг амалга оширилиши билан боғлиқдир»[10].

С.Чепек, О.Чепекларнинг фикрича «маҳаллий бюджетни максимал даражада тўлдириш ва мавжуд молиявий ресурслардан самарали фойдаланишда асосий жиҳат маҳаллий бюджетнинг даромад қисмини кўпайтириш ва маҳаллий ҳокимиятнинг молиявий мустақиллигини таъминлаш лозимдир» [11]. Муаллифлар маҳаллий бюджетларни ривожлантириш ва улардан оқилона фойдаланишни яхшилаш учун ўрта муддатли режалаштириш ва бюджетлаштиришнинг натижаларга йўналтирилган тамойилларини мустаҳкамлаш, бюджет тизимини янада номарказлаштириш талабини қабул қилиш ва ҳақиқий бюджет мустақиллигини таъминлаш ҳамда барча даражадаги бюджетлар ва уларнинг шаффофлиги устидан самарали назоратни таъминлаш муҳимлигини таъкидлайди.

Research methodology (Tadqiqot usullari/Методы исследования)

Тадқиқот ишида таҳлил ва ёндашув, мантикий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш ва умумлаштириш, индукция ва дедукция, эксперт баҳолаш ва прогнозлаштириш, ўзаро ва киёсий таққослаш усулларидан фойдаланилган.

Analysis and results (Tahlil va natijalar/ Анализ и результаты) Мамлакат ҳудудлари кесимида маҳаллий бюджетлар даромадларининг шаклланиш жараёни ҳамда сўнгги йиллардаги ўзгариш динамикасини таҳлил қиладиган бўлсак, мазкур даромадларнинг таҳлил қилинаётган йилларда мунтазам ўзгариб бораётганини кўришимиз мумкин (1-жадвал).

1-Жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, таҳлил этилаётган йилларда ҳудудлар маҳаллий бюджетлари даромадлари ошиб бориш тенденциясига эга бўлган.

2015 йилда маҳаллий бюджетлар даромадлари ижроси 14464,7 млрд.сўмга, 2016 йилда эса 16302,6 млрд.сўмга, 2017 йилда 18536,3 млрд.сўмга таъминланган. 2018 йилга келиб маҳаллий бюджетлар даромадларининг амалдаги тушуми 22944,3 млрд.сўмни ташкил этиб, режа кўрсаткичлари 124,3 фоизга бажарилган. 2018 йил учун

1-жадвал

Маҳаллий бюджетлар даромадлари ўзгариши динамикаси¹, млрд.сўмга

Т/р	Худудлар номи	2015 й	2016 й	2017 й	2018 й	2019 й	2020 й	2021 й
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	716,7	949,5	1292,2	2241,1	2953,3	2743,9	1869,2
2.	Андижон вилояти	928,3	1051,1	1264,8	1709,0	2624,6	2105,9	2418,5
3.	Бухоро вилояти	1098,6	1194,8	1335,6	1383,0	2409,5	1782,9	2374,1
4.	Жиззах вилояти	396,2	478,6	715,4	948,3	1240,9	1058,0	1460,4
5.	Қашқадарё вилояти	1587,7	1765,0	1786,6	2341,1	3783,9	2468,8	2722,1
6.	Навоий вилояти	655,6	776,3	745,3	1217,1	1877,8	1540,9	1948,9
7.	Наманган вилояти	753,7	843,0	1032,1	1360,0	2237,8	1763,0	2297,0
8.	Самарқанд вилояти	1082,4	1304,6	1557,3	1970,8	2567,2	2385,6	3154,7
9.	Сурхондарё вилояти	720,0	823,3	1030,3	1378,3	1844,9	1605,7	1993,2
10.	Сирдарё вилояти	377,2	460,9	568,5	710,2	816,7	716,5	881,6
11.	Тошкент вилояти	1632,3	1817,7	1775,0	1949,3	3721,5	2395,5	3734,1
12.	Фарғона вилояти	1681,1	1780,1	2110,9	1833,2	3836,1	2677,3	3665,1
13.	Хоразм вилояти	683,9	731,5	881,4	1106,3	1467,3	1302,7	1743,1
14.	Тошкент шаҳри	2151,0	2326,2	2440,9	2796,4	3752,8	3156,3	4911,4
	Жами	14464,7	16302,6	18536,3	22944,3	35134,2	27702,9	35173,4

таъкидланган прогноз кўрсаткичларига йил давомида, яъни I-IV чорақларда ўзгаришлар киритилиши натижасида йиллик прогноз даромадлари 3 та ҳудуд бўйича 308,3 млрд.сўмга камайтирилган бўлса, 4 та ҳудуд бўйича шу суммага оширилган, яъни ҳудудлар бўйича қайта тақсимланган. Жумладан, даромадлар бўйича йиллик прогноз кўрсаткичлари Бухоро вилоятида 170,3 млрд.сўмга, Тошкент шаҳрида 95,0 млрд.сўмга ва Қорақалпоғистон Республикасида 43,0 млрд.сўмга камайтирилган. Шунингдек, Тошкент вилоятида 68,0 млрд.сўмга, Сурхондарё вилоятида 37,1 млрд.сўмга, Наманган вилоятида 24,4 млрд.сўмга, Жиззах вилоятида 17,0 млрд.сўмга ва Давлат солиқ қўмитаси назоратидаги тушумлар бўйича 161,8 млрд.сўмга оширилган.

2019 йилга келиб маҳаллий бюджетлар даромадлари ижроси 35134,2 млрд.сўмни ташкил этиб режа кўрсаткичлари 117,7 фоизга бажарилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 декабрдаги ПҚ-4086-сонли Қарорининг 34-банди, д-кичик бандида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари Кенгашиларига харажатларнинг етишмаётган суммасини алоҳида туманлар ва шаҳар бюджетларини режалаштиришда шаклландиран ортиқча даромадларни бюджет даражалари ўртасида қайта тақсимлаш ваколати берилган.

2019 йилда ҳудудий Халқ депутатлари Кенгашилари ҳамда маҳаллий ҳокимият органлари қарорларига мувофиқ Навоий вилоятида 60,0 млрд.сўмга, Самарқанд вилоятида 26,0 млрд.сўмга,

2-жадвал

2015-2021 йилларда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети

даромадларида маҳаллий солиқларнинг аҳамияти², фоизда

Кўрсаткичлар	2015 йил	2016 йил	2017 йил	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил
Давлат мақсадли жамғармалар даромадларисиз - жами	100	100	100	100	100	100	100
Шундан:							
Маҳаллий солиқлар жами;	11,3	11,9	11,5	7,2	4,2	3,2	4,0
Мол-мулк солиғи	3,8	4,0	4,3	3,3	2,1	1,5	1,5
Ер солиғи	2,1	2,4	2,2	1,9	2,1	1,8	2,5
Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи*	2,0	1,8	1,4	-	-	-	-
Бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатилганлик учун олинган солиқ**	3,4	3,7	3,6	2,0	-	-	-

* Ўзбекистон Республикасининг 30.12.2017 йилдаги "Солиқ маъмуриятчилиги тақомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгариш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-455 сон Қонунига мувофиқ фойда солиғига бириктирилди.

** Ўзбекистон Республикасининг 24.12.2018 йилдаги "Солиқ ва бюджет сисбатининг 2019 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгариш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-508 сон Қонунига мувофиқ акция солиғига ўтказилди.

Сурхондарё вилоятида 42,8 млрд.сўмга, Тошкент вилоятида 60,0 млрд.сўмга, Тошкент шаҳрида 73,9 млрд.сўмга маҳаллий бюджетларнинг даромадлари ва харажатлари тенг миқдорда оширилган. 2020 йилда маҳаллий бюджетлар даромадлари амалда 27702,9 млрд.сўмни, 2021 йилда 35173,4 млрд.сўмни ташкил этган.

Бугунги кун амалиётида ушбу бириктирилган солиқлар ва йиғимлардан тушумлар маҳаллий бюджетлар даромадларини тўлиқ шакллантириш имкониятини бермапти. Бу борадаги муаммолар бир қатор тадқиқотларда ҳам қайд этилган. «Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар маҳаллий бюджетлар таркибида биринчи молиявий манба сифатида қаралса ҳам, бу солиқлар ва йиғимлар маҳаллий бюджетларга бириктирилган харажатларини етарли молиявий манба бўла олмайдилар»[12].

Маълумки, бугунги кунга келиб мол-мулк ва ер солиқлари маҳаллий бюджетлар солиқлари сифатида қайд қилинади. 2015-2021

йилларда маҳаллий бюджетларнинг даромад манбаи ҳисобланган ушбу солиқларнинг улуши юқори эмас.

Маҳаллий солиқларнинг улуши таҳлил этилаётган йилларда ўртача 8,2 фоизни ташкил этиб сўнгги йилларда камайиш тенденциясига эга бўлмоқда. Мол-мулк солиғининг улуши 2015 йилда 3,8 фоизни ташкил этгани ҳолда 2021 йилга келиб 1,5 фоизни ташкил этиб камайиш кузатилмоқда. Ер солиғининг улуши эса 2015 йилда 2,1 фоизни ташкил этган ҳолда 2021 йилга келиб 2,5 фоизни ташкил этган ҳамда ўсиш қайд этилган. Жадвал маълумотлари шуни кўрсатадики, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ва бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг республика солиқларига бирлаштирилиши маҳаллий бюджет даромадларида ушбу солиқларнинг камайишига олиб келган. Кўринадики, маҳаллий бюджетлар даромадларини факат бириктирилган даромадлари яъни, ушбу солиқлар ҳисобига тўлиқ шакллантириш имконияти камайган.

Discussion (Muhokama/Обсуждение)

Маҳаллий бюджетлар даромадларини бюджет тизими бюджетлари ўртасида тақсимланадиган солиқлар ҳисобига шакллантирилиши улар харажатларини маҳаллий бюджетларнинг бириктирилган даромадлари ҳисобланган солиқлар ва бошқа даромадлар ҳисобига молиялаштириш имкониятининг йўқлиги билан ифодаланади.

Назаримизда, амалда шаклланган солиқ тизимида муаммоларни рад этмаган ҳолда, давлат томонидан иқтисодиётга маъмурий йўллар билан таъсир ўтказиш даражасининг юқорилиги иқтисодиётни ривожлантириш имкониятларини чеклаб қўймоқда. Айниқса, мамлакат ҳудудларининг ривожланиш даражасини кескин фарқ қилиши шароитида солиқлар тартибга солишнинг асосий воситасига айланмас экан, бу борадаги муаммоларнинг тобора ортиб боришига олиб келиши мумкин.

Республикада тўлиқ бозор механизмини шакллантириш учун етарлича тажриба ва шарт-шароитлар мавжуд. Шундан келиб чиқиб, иқтисодиётга давлат аралашувини янада камайитишга қаратилган ислохотлар давом эттирилиши ва иқтисодиётга давлатнинг аралашuvi энг аввало солиқ механизми асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

Маълумки, ҳўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлиги давлат бюджет даромадлари узлуksизлигини таъминлайди. Шу боисдан ҳам ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолияти ва давлат ўртасида шундай оқилона механизм шакллантирилиши жоизки, бу механизм давлат бюджети манфаатларини ҳам, ҳўжалик юритувчи субъектлар манфаатларини ҳам ўзида ифода этиши лозим. Бунга биринчи навбатда солиқ юкини ва давлат томонидан ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига таъсир этишни бошқа воситаларнинг меъёр даражасида бўлиши орқалигина эришиш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг иқтисодиётга муайян даражада аралашувининг зарурлиги ушбу меъёрларга доим ҳам амал қилиш имконини бермайди.

References:

1. Srivastava D. K., Sh. K. R. Goods and Services Tax: Revenue Implications and RNR for Tamil Nadu. – Madras School of Economics, 2018.
2. Исламқулов А.Х. Маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигини таъминлаш масалалари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2016 й, № 4.
3. Хайриддинов А. Маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлигини таъминлаш йўллари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дисс. автореферати. Тошкент– 2011. 21-б
4. Мусалимов Ш.И. Доходный потенциал местных бюджетов: особенности и проблемы формирования в современных условиях. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” Илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2020 й.б-16-24
5. Качева Т.Ю.Бюджетно-налоговые механизмы устойчивого развития регионов: теория и методология. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва 2019 стр-55.
6. Морунцова Г.В. Муниципальные финансы в трансформационной экономике. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Санкт-Петербург-2020.стр-32
7. Нехайчук Д.В., Нехайчук Ю.С. Укрепление бюджетного потенциала для обеспечения финансовой независимости органов местного самоуправления. Science Journal of VolSU. Global Economic System. – 2018. - Т.20. №1. – С. 99-109.
8. Қобулов Ҳ. Обеспечения финансовой устойчивости местных бюджетов путем улучшения финансового потенциала региона. Современная наука актуальные вопросы, достижения и инновации. г.Пенза, 20 мая 2020 г. стр-47.
9. Ўроков У.Ю. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини оширишни тақомиллаштириш йўллари. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) дисс автореферати. –Т.: 2020. –б. 57.
10. Хайдаров М.Т. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини ошириш масалалари. “Иқтисод ва молия” журнали 2017, №б. 6-21-30
11. Чепик С.Г., Чепик О. В. Проблемы и перспективы формирования и рационального использования местного бюджета сельской территории. Финансы: Теория и Практика. -2019. – Т. 23. №2 -С.58-73.
12. Жўраев А. “Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари”. –Тошкент, “Фан”, 2004. – 84 б...

Иқтисодиётнинг шундай соҳалари мавжудки, бу тармоқларга сармоя сарфлаш сармоя эгалари учун етарли даражада манфаат келтирмайди. Бундай ҳолларда давлат бюджети – молия, аниқроғи, солиқлар орқали таъсир қилиши, яъни солиққа тортиш даражасини пасайитириш ёки бу тармоқларни молиялаштириш, субсидиялар бериши ёки инвестиция қилиши ва ҳоказолар орқали давлатнинг иқтисодиётга аралашuvi, уни тартибга солиш зарурати юзага келади. Бунда давлат бошқариш воситалари орқали талаб ёки таклифга, ташки савдо обороти, инфляцияга, истеъмолга, сармояларни зарурий йўналишга буришга таъсир ўтказишга ҳаракат қилади.

Тартибга солувчи солиқларни ягона, барқарор меъёрлар асосида 5 йилга қатъий белгилаб қўйиш лозим, бу боқимандаликни бартараф қилишда ва маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг солиқ йиғишдан манфаатдорлигини оширишда ҳамда солиқ базасини кенгайтиришда ижобий самара беради.

Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, маҳаллий бюджетларга ички ва ташқи бозорларда заёмлаштириш ҳуқуқини бериш ҳамда уларни молия бозорларидаги фаолиятларини кенгайтириш, фикримизча маҳаллий бюджетларни ресурс базаларини кенгайтиришнинг қулай ва самарали усулидир.

Мамлакатимиз ҳудудларининг табиий, иқтисодий, ижтимоий шарт-шароитларидаги тафовутлар маҳаллий бюджетларнинг имкониятларини чекланишига олиб келмоқда.

Conclusions (Xulosa/Заключения)

Маҳаллий бюджетларга бириктирилган солиқлардан тушаётган даромадлар маҳаллий бюджетларнинг даромадларида катта салмоқда эга эмас. Фикримизча, бу нафақат маҳаллий бюджетларга бириктирилган солиқларни жорий қилиш имкониятларидан тўлиқ фойдаланмаслик билан балки маҳаллий бюджетлар даромадларини тартибга солишда қўлланилаётган амалиёт билан боғлиқдир. Маҳаллий бюджетлар даромадларини ошириш ва уларнинг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш учун маҳаллий кенгашларга даромадларни тақсимлаш ва йўналтиришга доир ваколатлар бериш лозим. Маҳаллий Кенгашлар тегишли даражадаги маҳаллий бюджетларга ажратиладиган солиқларни ва бошқа турдаги даромадларни ҳамда бюджетлараро трансфертларни тақсимлаш орқали маҳаллий бюджетларнинг молиявий мустақиллиги таъминланишига эришиш имконияти яратилади. Маҳаллий бюджетларнинг бириктирилган даромадлари ҳисобланган мол-мулк ва ер солиқларидан тушумларда юридик шахсларнинг улуши юқоридир, бу эса ўз навбатида туман ва шаҳарларда ундирилаётган ушбу солиқлардан тушумларнинг аксарият қисми юқори бюджетга йўналтирилаётганлигини, бу туман ва шаҳарлар маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигига таъсир кўрсатмоқда. Шунинг учун юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ва ер солиқларидан тушумларни туман ва шаҳарлар маҳаллий бюджетларига йўналтириш асосида маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигини таъминлаш имконияти яратилади.